

Ajasta irrallaan

Hugo Ball (1886–1927) tunnetaan parhaiten Zürichissä alkunsa saaneen dada-liikehännän ja Cabaret Voltairen perustajana. Hän ehti kuitenkin osallistua laajasti monenlaisen taiteelliseen ja poliittiseen toimintaan verrattain lyhyeksi jääneen elämänsä aikana.

Ball syntyi Pirmanensissa Lounais-Saksassa keskiluokaiseen, katolilaiseen perheeseen. Hän opiskeli filosofiaa Heidelbergissä ja Münchenissä sekä hahmotteli vuosina 1909 ja 1910 väitöskirjaa Nietzschestä otsikolla *Nietzsche in Basel*. Tutkimus jäi kuitenkin kesken, kun Ball alkoi opiskella näyttöelämästä Max Reinhardtin teatterikoulussa Berliinissä. Ennen ensimmäistä maailmansotaa Ball työskenteli dramaturgina ensin Plauenin teatterissa ja vuodesta 1912 alkaen Münchner Kammerspieleissa. Samanaikaisesti Ball alkoi kehittää Wassily Kandinskyn innoittamana ajatusta ekspressionistisesta teatterista.

Suunnitelmat ekspressionistista teatteria käsittelevästä esseekokoelmasta ja uuden näyttämön perustamisesta romuttuivat ensimmäisen maailmansodan puhjettua loppukesällä 1914. Monien aikalastaiteilijoiden tavoin Ball ilmoittautui rintamalle, joskin hänen patriootin innostuksensa väljähti nopeasti. Palattuaan Berliiniin Ball elätti itsensä toimittajana kirjoittaen pääsääntöisesti teatterikritiikkiä. Vuonna 1915 hän tutustui Richard Huelsenbeckiin, joka myöhemmin oli aktiivisesti mukana dadaistien toiminnassa. Ball pakeni sotaa puolisonsa Emmy Henningsin kanssa Zürichiin ja perusti helmikuussa 1916 kabareen, joka keräsi alle vuoden mittaisen olemassaolonsa aikana joukon taiteilijoita kokeilemaan vapaasti taiteen rajoja.

Ballin kausi dadan parissa jäi kuitenkin lopulta lyhyeksi. Kuten päiväkirjastakin käy ilmi, Ball alkoi hyvin pian väsyä fyysisesti ja henkisesti kabareen pyörittämiseen. Hän muutti perheineen vuoristoon Vira-Magadinoon kesällä 1916 mutta palasi vielä lyhyesti vuonna 1917 mukaan dadaistien toimintaan ryhmän perustaessa Galerie Dadan Bahnhofstraße. Ball kuitenkin ajautui nopeasti välikirkoon Tristan Tzaran kanssa ja keskittyi lopulta julkaisemaan poliittisia, lähinnä saksalaista patriotismia kritisoivia kirjoituksia *Freie Zeitung* -lehdessä. Poliittisesti aktiivisen kautensa jälkeen Ball kääntyi 1920-luvun alusta alkaen takaisin katolilaisuuteen ja keskittyi loppuelämänsä ajan uskonnollisiin aiheisiin.

Ballin uran katkonaisuus ja moniaalle ulottuvat kiinnostuksenkohteet ovat johtaneet tutkimuksen piirissä monenlaisiin tulkintoihin hänen urastaan. Philip Mann argumentoi teoksessaan *Hugo Ball. An Intellectual Biography* (1987), että Ballin taiteellisen ja poliittisen uran eri vaiheissa korostuu pyrkimys ratkoa modernin länsi-

maisen kulttuurin kriisiä, johon hän perehtyi alkujaan työsteessään tutkimustaan Nietzschestä.

Ballin päiväkirja *Die Flucht aus der Zeit* (suom. *Pako ajasta*, 1927) on yksi merkittävimmistä 1900-luvun alun saksalaisen avantgarden kirjallisista dokumenteista. Ball editoi päiväkirjaansa ennen julkaisua, mikä käy ilmi muun muassa sotaa edeltävien vuosien referaattimaisista, menneessä aikamuodossa kirjoitetuista merkinnöistä. Päiväkirjan luotettavuuteen tulee siis suhtautua kriittisesti, vaikka merkinnät ovat suurimmalta osin linjassa Ballin postuumisti julkaistun kirjeenvaihdon kanssa. Tässä yhteydessä julkaistavat katkelmat päiväkirjasta ovat dadaistisen kaudelta vuodelta 1916.

Ball toteaa päiväkirjassaan keksineensä ”uuden runouden lajin, ’säkeet ilman sanoja’ tai äännerunouden”. Modernin yhteiskunnan ja länsimaisen kulttuurin kritiikin kärki osui Ballin dadaistisessa vaiheessa kieleen, jonka sotapropaganda ja patriootin journalismi olivat rapauttaneet. Ball pyrki palauttamaan kielen pienimpiin osasiinsa eli äänneisiin ja luomaan näin koko kielen uudestaan. Vaikka Ball kirjoitti ja julkaisi uransa aikana paljon erilaisia tekstejä pamfleteista teatterikritiikkiin ja hänen kaunokirjallinen tuotantonsa koostuu enimmäkseen proosasta, kuten teokset *Flametti* (1918) ja *Tenderenda der Phantast* (kirjoitettu 1914–1920, julkaistu postuumisti 1967), dadaistisessa äänirunoudessa äänen ja äänneiden merkitys oli ensisijaista suhteessa kirjoitettuun tekstiin.

Muun muassa italialaiset futuristit olivat tehneet erilaisia foneettisia ja typografisia kokeiluja jo ennen sotaa. Ball tutustui heidän taiteelliseen tuotantoonsa vuonna 1913 Dresdenissä järjestetyssä futuristisen taiteen näyttelyssä ja kävi myöhemmin kirjeenvaihtoa Filippo Marinettin kanssa. Ballin ääni- tai äännerunous (*Lautgedichte*) kuitenkin eroaa futuristisesta runoudesta uskonnollisella ja ritualistisella ulottuvuudella, joka näkyy erittäin hyvin Ballin päiväkirjamerkinnässään 23.6.1916 kuvailemassa esityksessä.

Kirjallisuus

- Ball, Hugo, *Briefe 1904–1927*. Wallstein Verlag, Göttingen 2003.
 Ball, Hugo, *Die Flucht aus der Zeit*. Duncker & Humblot, München 1927.
 Ball, Hugo, *Der Künstler und die Zeitkrankheit*. Toim. Hans Burkhard Schlichting. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984.
 Ball, Hugo, *Zur Kritik der deutschen Intelligenz*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1991.
 Mann, Philip, *Hugo Ball. An Intellectual Biography*. Institute of Germanic Studies, University of London, London 1987.
 Stock, Wiebke-Marie, *Denkumsturz. Hugo Ball. Eine intellektuelle Biographie*. Wallstein Verlag, Göttingen 2012.